

Vzdělávání učitelů německého jazyka - možnosti a problémy

Jana Korčáková

Vysoká škola pedagogická

Pedagogická fakulta

500 03 Hradec Králové

V uplynulých čtyřech letech prošla výuka cizím jazykům bouřlivým vývojem. Otevření hranic pro cestování, obchodování i studium zapříčinilo obrovský nárůst zájmu o učení se cizím jazykům. Rázem zaujaly jedno z předních míst ve všeobecném vzdělání, které jim právem náleží a které jim v předcházející době bylo upíráno.

Tento nárůst zájmu však s sebou přinesl i některé problémy. Otázka vhodných učebnic byla postupně řešena nejprve licenčním vydáváním zahraničních učebnic a materiálů, později pak postupným vydáváním buď zcela nových nebo přepracovaných učebnic našich autorů. Jako největší problém se ukázalo řešení otázky, kdo předstoupí před žáky a převezme jejich výuku. Nedostatek kvalifikovaných učitelů patřil a dodnes patří k nejzávažnějším problémům.

Do roku 1989 na školách působila početná řada ruštinářů. Ruský jazyk byl oficiálně prvním cizím jazykem, což v praxi znamenalo, že např. na ZŠ, SOU a SOŠ byla ruština jazykem jediným, navíc se stala samozřejmou součástí maturitních zkoušek. Dále se na školách vyskytovalo o mnoho méně němčinářů, ještě méně početnější stav angličtinářů a ojediněle pak učitelé francouzštiny nebo španělštiny, jejichž přítomnost na školách působila již zcela exoticky.

Další vzdělávání učitelů německého jazyka vypadalo přibližně takto: 14 denní kurs NJ během letních prázdnin /předpokládaná možnost účasti byla vzhledem k omezenému počtu účastníků a velkému zájmu učitelů z celé ČSR přibližně jednou za 8 let/. Absolventi těchto kursů se poté mohli 1x zúčastnit šestitýdenního kursu v Brandenburg v NDR. Možnost pětiměsíčního pobytu tamtéž mohlo využít vzhledem k povinnostem ve školách a v rodině jen velmi málo šťastlivců. Velkou výhodou bylo, pokud škola navázala tzv. družební styky s některou školou v NDR. Kromě toho krajské a okresní pedagogické ústavy pořádaly nepravidelně nejčastěji dvoudenní semináře s rodilými mluvčími.

Se sametovou revolucí se otevřela železná opona a cestováním si spoluobčané uvědomili, že s ruštinou v okolním světě nevystačí. Nastal obrovský boom zejména anglického jazyka. Zájem o němčinu

příznivě ovlivnily nejen možnosti obchodování a spolupráce s okolními německy mluvícími státy, ale i vznik kabelové televize a rozšíření satelitního vysílání s velkým počtem programů v němčině. Autor kursů intenzivní výuky NJ pomocí drilové metody - dr. Nepustil z Brna - propaguje velmi sympatický a originální názor: ten, kdo neumí němčinu, je vlastně analfabetem ve střední Evropě.

V prvních letech po revoluci vyučoval němčině každý jen trochu vyhovující kandidát. Nebývalo výjimkou, že učitelé byli se svými znalostmi jazyka jen několik lekcí před svými žáky. Na všech PF a FF se zavádělo tzv. rozšiřovací studium NJ. Podmínkou přípuštění ke studiu bylo splnění požadavků přijímacích zkoušek. Někdy pak docházelo ke kuriózním případům, kdy úspěšní uchazeči studovali na fakultách, zatímco neúspěšní o to více vyučovali ve třídách. Se záměrem pomoci výuce co nejvíce pořádaly dřívější krajské a okresní pedagogické ústavy pro učitele tzv. doškolovací kurzy, ve kterých lektoři pomáhali účastníkům zvládat učivo učebnic podle nichž sami ve škole vyučovali.

Rozšiřující studium na VŠ mělo své zvláštnosti. Vyučovat kolegy nebývá neproblematické, zvláště v případě určitého pocitu křivdy, který někteří z nich pocítovali. Najednou zratili ne vlastní vinou jeden ze svých předmětů aprobace - RJ - a vyžadovali okamžitou nápravu. Rozpaky vznikaly také v případech, kdy na základě přijímacího řízení byli do rozšiřovacího studia přijati učitelé jiných aprobací a kteří tudíž dle subjektivního hodnocení ruštinářů studovat nepotřebovali a neměli. Pokud se však vyskytli učitelé matematiky, chemie, tělocviku a jiných nehumanitních předmětů, kteří vlastně studovali jazyk samostatně i během totality jen ze zájmu a bez vyhlídky, že jej vůbec kdy ve své učitelské praxi uplatní - a navíc byli schopni ihned uspět u přijímací zkoušky, měly by jim o to více patřit uznání a obdiv.

Názory na rozšiřující studium se různí. Mezi neinformovanou veřejností se objevuje tendence hodnotit níže kvalitu absolventů tohoto typu studia. Absolventi řádného studia germanistiky srovnávají náročnost obou typů studia a mají sklon shledávat určitou degradaci náročnosti požadavků. Toto srovnávání je problematické. Rozšiřující studium má své přednosti /např. praxi ve školství, možnost posoudit teorii a praxi, rozeznat vhodnost aplikace získaných vědomostí na různých typech škol/, ale i svá úskalí. Vyšší věk posluchačů sám o sobě znamená větší náročnost studia, k tomu přistupuje pracovní vytížení na pracovišti, starost o rodinu, péče o děti a někdy také i o již staré rodiče, vlastní zdravotní stav a průběh nejrůznějších nemocí frekventanta..

První studenti rozšiřovacího studia měli určitou výhodu - Goethův institut a DAAD ve zvýšené míře poskytovaly stáže a studijní pobyty v SRN, nejčastěji dvouměsíční. Někteří absolventi tak vlastně strávili studijně v německy mluvící zemi delší dobu než jejich aprobovaní kolegové za

celou dobu své učitelské praxe. Zajímavá je i skutečnost, že otevření se světu přineslo nový náhled i na jednotlivé lingvistické disciplíny a nové poznatky. Normou spisovné němčiny pro nás přestala být němčina NDR. Projevilo se to nejen v lexikologii, ale i v gramatických disciplínách.

Výuka na VŠ probíhala 6 semestrů jeden den v týdnu s upravenými a zhuštěnými studijními plány. Po jednotlivých semestrech posluchači skládali zápočty a zkoušky, na závěr složili závěrečné státní zkoušky s písemnou a ústní částí.

Zajímalo nás, jak sami účastníci hodnotí své studium a jak prožívali tzv. výhody studia při zaměstnání. Podrobili jsme proto účastníky rozšiřujícího studia NJ na VŠP v Hradci Králové anonymní dotazníkové akci. Z 94 posluchačů přijatých celkově do tří ročníků tohoto typu studia zodpovědělo otázky dotazníku celkem 71 dotázaných, z toho 27 učitelů ZŠ, 25 učitelů SOŠ a SOU, 15 učitelů gymnázií. 4 dotázaní v současnosti z rodinných nebo zdravotních důvodů neučí. 73 % dotázaných se domnívá, že pro ně bylo studium přínosem a splnilo jejich očekávání / ačkoli s menším rozčarováním - většina posluchačů si představovala větší prostor pro rozvoj konverzace/. 24 % uvedlo, že kdyby předem věděli, co je čeká, nestudovali by. Nejvíce pochopení během studia nacházeli dotázaní u rodiny /87 %/, dále u svých nadřízených /72 %/, u kolegů /69%/. Žádné pochopení nenašlo 18 % u kolegů a 21 % u svých nadřízených. Někteří dotázaní uvádějí, že jejich studium bylo na škole považováno za zcela individuální věc, přestože chyběli aprobovaní vyučující NJ, a proto jim nebyly poskytovány žádné úlevy /21 %/. Jako učitelé, jež praxe ve školství naučila skromnosti, někteří o žádné úlevy ani nežádali a samozřejmě chápali špatnou finanční stránku svých mateřských škol, kvůli níž jim nebylo hrazeno jízdné, nebylo poskytováno studijní volno na zkoušky, v lepším případě poskytováno studijní volno kratší. Vyskytly se i případy, kdy studující sice měli volný den na výuku, ale museli ve zbývajících čtyřech dnech odučit celý úvazek. 89 % však mělo zkrácený úvazek o 1 hodinu. V průměru během studia učili 21 hodin týdně - jsou zde však velké rozdíly: nejméně učil 1 posluchač 14 hodin, nejvíce 28 hodin.

Určitá neochota nadřízených pracovníků umožnit svým podřízeným studovat v rozšiřujícím studiu se dá vysvětlit obavou nadřízených, že učitel s rozšířenou aprobačí po ukončení studia svou původní školu opustí a přejde jinam. V našem případě během studia nebo bezprostředně po jeho ukončení změnilo školu 27 % posluchačů, nejčastěji ze ZŠ na SOU, SEŠ, ze středních škol pak na gymnázia. Pouze jeden jediný absolvent však odešel ze školství, všichni ostatní uvádějí, že nemají úmysl přestat ve školství pracovat. Velmi často se objevuje názor, že si respondent neumí představit jinou práci než práci s dětmi. Vyjadřují se tak přesto, že 85 % považuje práci učitele cizích

jazyků na školách za nedoceňovanou a uvědomují si, že by zejména finančně byli lépe odměněni v soukromých firmách, cestovních kancelářích, jako tlumočníci, v soukromých školách. Zde by také měli větší možnost uplatnit získané vědomosti, být v kontaktu s rodilými mluvčími a praktickou němčinou a našli i větší úctu a vážnost okolí.

Pokud jde o samotné studium, posluchači rozšiřujícího studia upřednostňují z vyučovacích předmětů všechny ty, které jsou prakticky zaměřené - tj. konverzační semináře, výuku gramatiky a konečně i dříve tak opomíjené a přezírané fonetiky. Vzhledem k tomu, že již mají možnost posoudit uplatnění jednotlivých disciplin ve své praxi, doporučili by omezit případně zrušit teoretické úvody do studia jazyka a literatury, vývoj jazyka a také výuku literatury.

Domníváme se, že absolvent rozšiřujícího studia NJ je pro praxi našich škol zcela adekvátní absolventu studia řádného. Za výhodu lze považovat, že toto studium absolvují již hotoví učitelé, kteří mají zkušenosti s prací s dětmi. Zvyšuje to předpoklad, že absolventi opravdu zůstanou pracovat ve školství, ikdyž někteří změňjí typ školy. Jistě by bylo zajímavé zjistit počet absolventů řádného studia, kteří nastoupí do školství. Studenti vyšších ročníků oborového studia NJ si většinou představují práci u zahraničních firem, v turistice či alespoň podnikání ve vlastní soukromé škole.

Absolvováním studia na vysoké škole však vzdělávání učitele nekončí. Bez nadsázky lze říci, že učení se cizímu jazyku je koníček na celý život. Jakmile učitel přestane získávat nové podněty a poznatky, začne zaostávat. Kromě vysokých škol, kde se mluví o opakovaných konkursech na učitelská místa, žádný jiný typ školy prakticky neukládá svým pracovníkům dále se vzdělávat a nějakým způsobem obhajovat své vědomosti. Je to ponecháno svědomí a vůli jednotlivců. Učitel se musí vzdělávat dál sám, pokud chce stačit. V budoucnu může - a pravděpodobně i bude - docházet k případům, kdy před lavice předstoupí lidé, kteří studovali vysokou školu v zahraničí, v některé z německy mluvících zemí. Zůstanou-li platy učitelů na současné výši, pravděpodobně tato situace hned tak nenastane. Vždyť v soukromých firmách se platy odborníků se znalostí cizího jazyka pohybují v jiných relacích. I s tím by však měli dnes učitelé CJ počítat, aby nebyli zaskočení. Kromě sledování cizojazyčného tisku, pořadů a filmů, kromě styku s rodilými mluvčími v rámci družební činnosti školy nebo turistiky je důležitá základní orientace a znalost institucí, které se zabývají propagací německého jazyka. Gramatickou strukturu či literární přehled lze získat samostudiem z knih, ale zlepšit řečovou kompetenci je možno jen ve styku s rodilým mluvčím, nejlépe v cizojazyčném prostředí. K organizacím, s jejichž pomocí můžete získat stipendijní studijní pobyt či jazykový kurs v zahraničí, patří zejména:

AIA - Akademická informační agentura, Dům zahraničních služeb MŠMT
ČR, Senovážné nám. 26, 111 21 Praha 1.

Tato agentura shromažďuje nabídky stipendijních pobytů a informací o nich rozesílá zájemcům. Vyplněné formuláře pak vždy k určitému datu posoudí a udělá tzv. předkolo výběru pro jednotlivé typy stipendií. Materiály kandidátů, kteří uspěli, postoupí dále zahraničním partnerům. Předností této agentury je, že se zabývá m.j. celou oblastí německy mluvících států, tedy nejen Německa.

DAAD - společná instituce německých vysokých škol, zabývající se propagací německého jazyka v rámci VŠ Německa a VŠ v zahraničí. Poskytuje velké množství různých typů stipendií pro studenty a učitele. Většina stipendií je však věkově omezená /nejčastější věková hranice je 32 let/. Kromě toho se zabývá studijními cestami a pobyty v rámci partnerských škol a studijními pobyty vědců, které však musí být potvrzeny vyzývající univerzitou v Německu. Také na tato stipendia se uchazeči hlásí přes AIA, pro školní rok 1995/96 je uzávěrka přihlášek 31.10.1994.

Goethův institut v Praze - pořádá nejrůznější semináře, o kterých informuje MŠMT.

Velmi hezkou tradicí se stávají koncem března Dny učitelů, kdy GI organizuje v rámci oslav Mezinárodního dne učitelů nejrůznější přednášky a semináře, dispozici je bohatý propagační materiál.

SGUN - Sdružení germanistů a učitelů němčiny se sídlem v Praze. Velmi úzce spolupracuje s GI, pořádá nejrůznější nejčastěji víkendové kurzy, vydává vlastní zpravodaj a organizuje učitele různých typů škol.

Nejrůznější nadace své nabídky rozšiřují jednak pomocí AIA, jednak je zasílají přímo na oddělení vědy a zahraničních styků jednotlivých vysokých škol. Stipendia nadací jsou většinou nárazová, přehled o nich bývá již komplikovanější. Doporučuji sledovat zejména časopis Učitelské noviny, kde se během roku objevují různé nabídky, určené většinou pro učitele základních a středních škol, nejen pro němčináře.

Často je nutné na tyto nabídky reagovat ve velmi krátkém termínu.

Některé možnosti stipendijních pobytů lze zjistit také na velvyslanectví jednotlivých států. Přihlášky pak většinou opět shromažďuje a předvýběr provádí AIA ve spolupráci se zahraničními partnery.

Při PF UK v Praze působí Ústav rozvoje školství, který se zabývá pořádáním prázdninových kursů pro učitele v Čechách. Kursy jsou čtrnáctidenní a konají se v červenci, letos v Poděbradech. Výuku povedou jednak učitelé VŠ, jednak zahraniční lektoři.

Výbornou možností pro procvičování německého jazyka jsou drilové kursy dr. Nepustila z Brna. Kromě těchto kursů existují i video- a audionahrávky této velmi intenzivní a úspěšné metody.

Velká rezerva pro další vzdělávání učitelů NJ je v působnosti pedagogických a filozofických fakult. Naše VŠP v Hradci Králové organizuje vždy počátkem února tzv. Pedagogické dny, během nichž jednotlivé katedry zajišťují odborný program a prezentují svou práci. O tuto akci je mezi učiteli velký zájem.

Provozování různých nastavbových studií pro již hotové učitele však brání omezené kapacity fakult a možnosti jejich pracovníků. Podle názoru doc. Radima Palouše, bývalého rektora Univerzity Karlovy v Praze, který publikoval rakouský tisk před třemi lety, na vysokých školách zůstávají pracovat pouze patrioti nebo blázni /otázka se týkala odměňování VŠ učitelů/. Práce ve školství má jiné hodnoty. Jednou z největších odměn pro učitele je zájem studujících o zvolený předmět. Nelze jen doufat, že v budoucnu naše školství promyslí další vzdělávání učitelů a poskytne pro ně veškeré podmínky. Ve hře nejsou totiž jen znalosti a dovednosti pedagogů, ale také žáků a studentů, které nám společnost svěřila. Doufejme, že tedy další vzdělávání učitelů nezůstane jen otázkou zodpovědného přístupu jedince a nahodilé úspěšnosti uchazečů o stipendium.